

УДК 378.016:811.112.2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

І.М. Лобачук

***Анотація.** В статті висвітлені методичні аспекти викладання другої іноземної мови та обґрунтовані фактори, які потенційно є складовими процесу оптимізації навчання другої іноземної мови, яка набула статусу навчальної дисципліни.*

***Ключові слова:** інтерференція, друга іноземна мова, методика навчання, принципи навчання, процес перенесення.*

***Аннотация.** В статье раскрыты методические аспекты преподавания второго иностранного языка и обоснованы факторы, которые потенциально являются составляющими процесса оптимизации обучения второму иностранному языку, который получил статус учебной дисциплины.*

***Ключевые слова:** интерференция, второй иностранный язык, методика обучения, принципы обучения, процесс переноса.*

***Summary.** The article highlights methodological aspects of second language teaching and studies the factors that potentially are part of the process of optimization of learning a second foreign language, which has acquired the status of the teaching discipline.*

***Key words:** interference, second foreign language, methods of teaching, teaching principles, process of transference.*

Постановка проблеми. Сучасні потреби суспільства пред'являють все більш високі вимоги до середньої і вищої гуманітарної освіти, в тому числі і до вивчення іноземної мови, володіння якою стає все більш суспільно й особистісно значущим. Перебудова системи народної освіти взагалі і мовної освіти зокрема, поставила перед навчальними закладами завдання організації освіти більш високого рівня, при якому учні мають можливість вивчати не одну, а дві і більше іноземних мов.

У контексті сучасного підходу до визнання ролі іноземної мови в усіх сферах соціально-культурної та професійної діяльності людини значно підвищуються вимоги до навчальних закладів, які повинні сформувати в учнів і студентів уміння використовувати іноземну мову у комунікативних цілях, що є метою вивчення дисципліни "іноземна мова", а в останні роки і дисципліни "друга іноземна мова".

Факт введення до навчальних планів дисципліни «друга іноземна мова», так як і розширення переліку спеціальностей факультетів, на яких готують фахівців із знанням двох, іноді трьох іноземних мов, є доказовим підтвердженням визнання ролі іноземної мови у міжкультурній та професійній сферах на державному рівні [7].

У теорії і на практиці навчання іноземної мови накопичено значний досвід з урахуванням досягнень сучасної лінгвістики, психології, соціолінгвістики, а також завдяки використанню сучасних методів навчання і новітніх технологій. Актуальним на сьогодні є питання про вивчення факторів, які сприяють оптимізації вивчення не лише першої, але і другої, а іноді і третьої іноземної мови, що є проявом реалізації сучасної теорії плюралінгвізму.

Лінгво-методична ситуація навчання другої іноземної мови за багатьма параметрами відрізняється від лінгво-методичної ситуації оволодіння першою іноземною мовою. Насамперед це пов'язано з тим, що процес засвоєння даної мови супроводжується взаємодією з мовними системами рідної та першої іноземної мови. Ця взаємодія трьох мовних систем може як полегшувати вивчення нової іноземної мови, так і ускладнювати його. Тому специфіка даного курсу навчання повинна визначатися виявленими закономірностями прояву інтерференції з боку

раніше засвоєних мов, а також встановленням можливості використання цих мов в якості мови-опори на різних лінгвістичних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному) у плані позитивного переносу. При цьому характер та інтенсивність впливу рідної і першої іноземної мов, а отже, доцільність і характер використання кожного з них у якості опори при навчанні фонетики, лексики, граматики можуть бути різні.

З іншого боку, специфіка методики навчання другої іноземної мови значною мірою буде визначатися термінами початку її вивчення і тривалістю курсу. При цьому у всіх випадках рівень володіння другою іноземною мовою має бути доведений до рівня базового курсу і відповідати тимчасовому державному стандарту [1].

Мета статті. Обґрунтувати фактори, які потенційно є складовими процесу оптимізації навчання другої іноземної мови, що набула статусу навчальної дисципліни.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Варіативні терміни початку вивчення другої іноземної мови висувають, в першу чергу, вимога інтенсифікації навчального процесу, що особливо актуально у випадку пізнього початку навчання другої іноземної мови та обмеженої кількості годин. Але вони визначають також характер навчання другої іноземної мови, який обумовлений психологічними особливостями учнів різних вікових груп, з одного боку, і характером і рівнем знань, умінь, навичок учнів у першій іноземній мові, з іншого.

Методичні засади цієї проблеми обґрунтовані у працях Кітриської І.І. «Некоторые вопросы методики обучения второму иностранному языку» [2] і Лапідуса Б.А. «Обучение второму иностранному языку как специальности» [3].

Окремі положення зазначених праць з урахуванням сучасного етапу навчання поглиблені, розширені, доповнені стосовно конкретних реалій. Проте, як свідчить практика, цілий ряд аспектів цієї проблеми знаходиться у плані пошуку шляхів для їх вирішення, а саме: місце другої іноземної мови в контексті

міжкультурних контактів, визначення її змісту стосовно типу навчального закладу, обґрунтування етапу введення другої іноземної мови з урахуванням типу навчального закладу і кількості годин за навчальним планом, особливості використання сучасних технологій навчання, зміст і управлінські аспекти організації професійної підготовки фахівців (вчителів) з другої іноземної мови на спеціальних факультетах.

Особливо теоретичного і практичного вирішення чекає питання про вибір другої іноземної мови з урахуванням особливостей міжмовних контактів, досвіду учнів з першої іноземної мови.

Одним із директивних документів, які регламентують вивчення іноземних мов (першої та другої) у навчальних закладах, є «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивчення іноземних мов» [4].

Концептуальний підхід до особливостей змісту і методики вивчення першої і другої іноземної мови обґрунтовано у відповідних документах: "Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі" [6] та "Концепція навчання другої іноземної мови в навчальних закладах" [5, с 24-39], в змісті якої обґрунтовано мету концепції, визначено основні цілі та вимоги до рівня володіння учнями та студентами другою іноземною мовою.

Молодограматики довели, що існує принцип фонетичної відповідності між спорідненими мовами. Внаслідок цього суттєвішими стали граматико-перекладні і лексико-перекладні методи навчання. Цьому допоміг розвиток перекладних галузей психології, здійснений у працях В. М. Бехтерева, В. Вундта та С. С. Корсакова. Представники прямого та натурального методів (В. Фієтор, Б. Еггерт, Г. Сюїт, П. Пассі та В. Вундт) створили цілісну методичну концепцію. З поміж представників натурального методу варто виокремити Р. Гуена, М. Берлиця та М. Вальтера. Завдяки їх науковому обґрунтуванню ці методики стали переважати над іншими.

Виклад основного матеріалу. У контексті теми даного дослідження доцільно окремо зосередити увагу на порівняльному аналізі спеціальних принципів навчання першої та другої іноземних мов. Перелік і зміст принципів, зазначених у відповідних концепціях, в основному є аналогічним, що в значній мірі виправдано специфікою самого предмету «іноземна мова». Відмінним у переліку принципів є наявність у змісті концепції з другої іноземної мови «принципу контрастивного (зіставного)» навчання, суть якого полягає в усвідомленні учнями істотних подібностей і відмінностей у системах мов, які вивчаються, і на цій основі формування умінь відшукати способи раціоналізації процесу навчання і засвоєння другої іноземної мови. Саме цей принцип базується на лінгвістичній теорії міжмовних контактів, суть яких в тому, що під час взаємодії мовних систем виникають психолінгвістичні процеси перенесення. Це явище типове для будь-якої діяльності людини і при цьому свідоме чи несвідоме порівняння дозволяє людині використовувати те, що вже відомо в нових обставинах. При оволодінні мовленнєвою діяльністю той, хто навчається, природно використовує свої знання про систему рідної мови, уміння і навички в процесі оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю.

Упродовж останніх 20 років науковці дедалі більше схиляються до думки, що контакт двох мов вносить не лише додаткові помилки й плутанину, а й позитивні аспекти. Йдеться про досвід вивчення першої іноземної мови, який сприяє розвитку рецептивних і продуктивних умінь під час опанування другої іноземної мови, і не лише у плані перенесення значення слів – (напр. англ. Hand – нім. Hand), що також значно полегшує семантизацію лексичного матеріалу. Велике значення має те, що можна провести паралелі між першою іноземною мовою та наступними або, навпаки, простежити відмінності, які слугуватимуть контрастом для кращого унаочнення [11; с. 22-25].

Результати перенесення можуть бути позитивними і негативними. В першому випадку перенос (чи перенесення) прискорює процес оволодіння новою

мовою, в другому – ускладнює, оскільки система рідної мови, а також і першої іноземної мови, наявні мовні і мовленнєві уміння і навички не співпадають з новою мовою, яка вивчається. Це явище називається інтерференцією. В процесі вивчення другої іноземної мови проявляється перенесення в двох планах, як позитивне, так і негативне, і в двох напрямках – з рідної і першої іноземної мови. Як наслідок, учні мимоволі, навіть без будь-якої установки роблять порівняння двох мов, знаходять подібність, і при таких обставинах процес оволодіння другої іноземної мови проходить швидше ніж вивчення першої іноземної мови. Але при цьому і явище інтерференції проявляється більш помітно.

Таким чином, навчання студентів другої іноземної мови має на практиці реалізувати принципи контрастивного підходу, який в кожному конкретному випадку в значній мірі залежить від фактору «паралелі» мов, з яких одна вивчається, як перша, інша – в якості другої іноземної мови, бо саме міжмовний контакт конкретних двох мов, спільне і відмінне в мовах на всіх рівнях створює потенційну основу для позитивного перенесення і інтерференції, яка потім конкретизується і обмежується зазначеними вище факторами.

При виборі іноземної мови у якості другої відсутні єдині обґрунтовані критерії, і що не завжди враховується в якості домінуючого фактор потенційної можливості позитивного впливу знань, умінь, навичок (лінгвістичного досвіду) з першої іноземної мови. При цьому, паралель іноземних мов – англійська (перша) і німецька (друга) розглядається як найбільш доцільна з точки зору факту історичних міжмовних зв'язків і взаємовпливу між німецькою і англійською мовами, і як наслідок, реальної можливості опори на попередній досвід з англійської [10].

Англійська і німецька як германські мови споріднені в багатьох аспектах. Насамперед, це простежується у лексиці, особливо на початковому етапі вивчення, де можна помітити багато відповідностей і наявний очевидний зв'язок між німецькою та англійською мовами. До того ж є багато інтернаціоналізмів. Але і в

інших частинах мовної системи можна використати аналогії для вивчення німецької мови після англійської. Це стосується вимови, інтонації, правопису, і, особливо, граматики.

Другу іноземну мову здебільшого вивчають дорослі, для яких існує особлива стратегія навчання. Свідомо вивчати мову означає бути самому активним у процесі навчання: міркувати, аналізувати, порівнювати, висувати гіпотези, знаходити закономірності, обговорювати результати. Те, що другу іноземну мову вивчають частіше у свідомому віці, потрібно враховувати під час викладання, наприклад, граматичного матеріалу. Студенти відповідальніше поставляться до процесу навчання, це зробить ефективним застосування на уроках інтерактивних форм роботи. З досвіду вивчення першої іноземної мови студенти знають, як взагалі вивчається іноземна мова, мають свою стратегію запам'ятовування лексичних одиниць, яку вони використають для вивчення другої іноземної мови.

Для вивчення другої іноземної мови, зазвичай, виділяється менше часу, ніж для першої. Це означає, що темп заняття має бути вищим (більше навчального матеріалу за урок, коротші пояснення, інтенсивніша робота із вправами). Цьому значно сприяє порівняння та обговорення мовних явищ, схожих в обох мовах. Завдання і вправи мають бути орієнтовані насамперед на порівняння та обговорення аналогій і розбіжностей, мета яких – встановити зв'язки між рідною мовою, першою та другою іноземними мовами.

Свідомо застосовувати набуті знання з англійської мови під час вивчення німецької означає розуміти новий елемент німецької мови (слово чи структуру речення), користуючись досвідом розпізнавання відповідного феномена в англійській. Процес проведення аналогій між мовами називають “Ага-ефектом” (“Aha-Effekt”). Візьмемо для прикладу німецьке слово Knie. Учні знають схоже англійське слово – knee. Найімовірніше воно матиме таке саме значення. Чи це припущення підтвердиться, можна переконатися лише тоді, коли перевіримо це

слово у відповідному контексті – візуальному чи мовному, який допоможе розпізнати, що Knie і knee мають спільне значення.

Дослідження психології пам'яті свідчать, що нове лише тоді добре запам'ятовується, якщо його можна пов'язати з чимось уже відомим у нашій свідомості. У вивченні іноземної мови це стосується насамперед словникового запасу: дуже неефективно вивчати нову лексику, зазубрюючи список слів без контексту. [8].

Є слова, значення яких в англійській та німецькій мовах однакові або близькі, та перелік слів, упорядкований за загальними (простір, час, кількість, якість тощо) або специфічними (тематичні поля – навколишній світ, проживання, покупки, робота, вільний час, здоров'я, хвороби, навчання тощо) поняттями. В обох групах систематизується елементарний щоденний досвід як відомий з рідної мови та перенесений у першу іноземну для вивчення лексики на початковому етапі. Тому цю систему можна використати і для запам'ятовування німецьких слів. Йдеться про те, щоб пов'язати у свідомості студентів ті слова, які стосуються елементарних сфер спілкування у всіх мовах, оскільки таким способом їх найкраще можна зберігати в пам'яті, пригадувати й активізувати. Створюючи такі контексти для спільного лексичного запасу англійської та німецької мов, можна використати різні способи запам'ятовування [12; с.15-21].

На сьогодні, вчені довели, що вивчення іноземної мови є ефективнішим при поєднанні аудіо- та візуальній подачі матеріалу. Оскільки ще не розроблено підручники, які враховували б, що німецька мова вивчається після англійської, викладачам потрібно самостійно розробляти відповідні завдання і вправи. Для цього викладач може використовувати вправи, які є в підручниках, але при цьому доповнювати їх таким чином, щоб студентам потрібно було використати свої знання англійської мови. Розробляючи вправи для збагачення спільного лексичного запасу німецької та англійської мови, дуже важливо врахувати, щоб слова пропонувалися в тому контексті, в якому ми їх сприймаємо. При цьому треба

звернути увагу на те, що багато з цих понять, (навіть якщо вони належать до понять щоденного вжитку) мають специфічне культурне забарвлення. [8].

Висновки. Таким чином, в змісті статті обґрунтовано доцільність використання зіставного принципу при навчанні другої іноземної мови, узагальнено фактори, які впливають на вибір мови в якості другої іноземної. Доведено, що обов'язково врахувати навчальний досвід учнів в оволодінні рідною та першою іноземною мовами, що помітно може раціоналізувати навчальний процес, а отже зробити навчальний процес ефективнішим. Крім цього, вказано на необхідність використання певних дидактичних і методичних положень, які є особливо значущими для ефективності навчального процесу з другої іноземної мови, а саме: тісні професійні стосунки між вчителями іноземної мови, другої іноземної мови та української (рідної) мови, використання міжпредметних зв'язків. Для успішного навчання важливим є також знання і використання спеціальних методичних принципів типових для вивчення іноземної мови і специфічних для вивчення другої іноземної мови.

Література:

1. Возрастные возможности усвоения знаний./ Под ред. Д.Б.Эльконина, В.В.Давыдова. - М.: Просвещение, 1966. - 442 с.
2. Китросская И. И. Некоторые вопросы методики обучения второму иностранному языку / И. И. Китросская. – М., 1970. – 254 с.
3. Лapidус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности / Б. А. Лapidус. – М: "Высш. школа", 1980. – 175 с
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивчення іноземних мов. Іноземні мови 2-12 класи. – К. : ВТФ "Перун", 2005. – 208 с.

5. Редько В. Концепція навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах / В. Редько, Н. Басай // Іноземні мови в навчальних закладах, 2005. – № 2. – С. 24-39. , с 24-39.

6. Редько В. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі. Книга вчителя іноземної мови. Довідкове методичні видання / В. Редько, Н. Басай, І. Мельних; [упорядники О. Я. Коваленко, І. Н. Кудіна]. – Харків: Торсінг Плюс, 2007 – 240 с.

7. Ружин К. М. Особливості статусу і змісту навчання іноземної мови як другої спеціальності на факультетах іноземної філології вищих навчальних закладів / Катерина Михайлівна Ружин // Актуальні проблеми педагогіки: методика, теорія і практика. Збірник наукових праць. – Горлівка, 2006. – Вип. 3, Ч. І. – С. 240-251.

8. Сніжко М.В., Жукова Л.В. Особливості викладання німецької мови як другої іноземної у вищих навчальних закладах [електронний ресурс] / В.М. Сніжко, Л.В. Жукова – Режим доступу <http://elibrary.nubip.edu.ua/10363/3/Сніжко>.

9. Шепилова А. В. Проблемы преподавания второго иностранного языка и вопросы подготовки педагогических кадров / А. В. Шепилова // ИЯШ, 2000. – № 6. – С. 15-22.

10. Шепилова А. В. Реализация сопоставительного подхода при обучении французскому языку как второму / А. В. Шепилова // ИЯШ, 2000. – № 2. – С. 24-29.; Смирнова Л. П. Обучение второму иностранному языку (французскому) на базе обучения английского языка [Электронный ресурс] / Л. П. Смирнова – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles/212646>.

11. Berger, Maria Cristina und Golucci, Alfredo. Übungsvorschläge für „Deutsch nach Englisch“ // Deutsch als zweite Fremdsprache.-№ 2, 2005. - S. 22-25.

12. Neuner, Gerhard. Deutsch nach Englisch. Übungen und Aufgaben für den Anfangsunterricht // Deutsch als zweite Fremdsprache. - № 3, 2006. - S. 15-21.